

Een Hebreeuwse Bernlef

‘Hebreeuws op Straat’ – wordt vervolgd

Hannah Neudecker

Tijdens een wandeling door Leiden kwam ik laatst tegenover een kort Hebreeuws tekstje te staan, dat mij nog nooit eerder was opgevallen. Toch bleek bij navraag dat het er al sinds april 1997 hing. Tijdens een korte excursie met mijn tweedejaarsstudenten in Leiden is de tekst opgetekend en vervolgens heb ik zelf nog wat speurwerk verricht. Hieronder volgt daarvan een verslag, bedoeld als toevoeging aan *Hebreeuws op Straat*.

De Hebreeuwse tekst is een vertaling van een gedicht van de schrijver Bernlef. Het is aangebracht op de gevel van de Sint Ursulasteeg 28 in Leiden, tegenover het Sint Elisabeth Gasthuishof. Het gedicht van Bernlef zelf is in twee gedeeltes op de muur van de Lucas van Leydenschool geschilderd: de eerste twee strofes in de Sint Ursulasteeg, en de laatste twee om de hoek, in de Caeciliastraat.¹ Het is nummer 46 van de “Gedichten op Muren” (Stichting Tegen-Beeld), die sinds 1992 Leidse gevels sieren. Een

¹ Een mooie afbeelding is te vinden op <http://www.muurgedichten.nl/bernlef.html>.

welbekende voor ons vakgebied uit deze serie is Josef Sarig's gedicht מאזניים – 'Weegschaal'.²

Bernlef³ werd geboren in 1937 en is overleden in 2012. Hij was schrijver, dichter en vertaler. Bernlefs gedicht, zonder titel, is gepubliceerd in 1997⁴. Het was dus nog maar net verschenen toen het in Leiden al als muurgedicht gekozen werd.

Ik geef nu eerst Bernlef's originele tekst:

Tule, riet, papier, taf,
gaas, bombazijn, maar
Leonardo's vleugels vlogen niet

Engelen bestaan in gedichten
of op schilderijen waar zij
roerloos in beweging zijn.

Hij maakte de mens open
hij maakte de vogel open
vergeleek en zag dat het niet kon.

En toch: tule, riet, papier, taf,
gaas, bombazijn dat door zijn vingers glijdt
zijn vingers die een schaduw
laten vliegen op de muur.

De Hebreeuwse vertaling hangt te midden van nog 27 andere vertalingen. De vertaalde gedichten zijn net als het origineel deels aangebracht op de hoek van de Sint Ursulasteeg, en deels om de hoek, in de Caeciliastraat. De vertalingen zijn, volgens de opgave onderaan elke tekst, in het 'Frans, Ivriet, Papiamentu, Botswanaes, Berbers, Turks, Punjabi, Russisch, Arabisch, Pools, Engels, Grieks, Duits, Irakees; Grieks, Farsi, Japans, Chinees,

² Herengracht 47, afgebeeld op <http://www.muurgedichten.nl/sarig.html>, opgenomen in *Hebreeuws op Straat (Alef Beet 20/2)*, 36-38, 116.

³ Pseudoniem van Hendrik Jan Marsman, gekozen om verwarring met de grote Hendrik Marsman te voorkomen; tot 2002: J. Bernlef.

⁴ *Achter de rug* (Amsterdam, Querido).

Sranang-Tongo, West-Vlaams, Tunesisch, Zuid-Afrikaans, Arabisch, Frysk, Zweeds, Vietnamees, Indonesisch, Deens.’ Het is opmerkelijk dat we de vermelding ‘Arabisch’ – zonder meer – aantreffen (en ook nog eens tweemaal) en daarnaast nog tweemaal een dialectvorm: Irakees en Tunesisch. Het zegt iets over de manier waarop de sprekers hun eigen taal benoemen, maar ook over de zware vertegenwoordiging van het Arabisch op deze school, althans in die periode.

Onder iedere tekst staat dus de betreffende taal vermeld, en in sommige gevallen ook nog de naam van de vertaler.

Volgens de beschrijving die ik vond van de Poolse vertaling van hetzelfde gedicht⁵ zijn de vertalingen voor een deel vervaardigd door ouders van leerlingen die in 1997 op deze multinationale en multiculturele basisschool zaten en dit wordt ook bevestigd door de heer Wim Hogenbirk, voormalig directeur van de school. Over de geschiedenis van dit project vertelde hij:

Stichting Tegen-Beeld schilderde ‘wereldgedichten’ op Leidse muren, ook op muren van beide Lucas van Leijden-gebouwen. Vanwege het grote aantal kinderen uit andere culturen (wel meer dan 40) op de school, leek het Christa de Boer, destijds adjunct-directeur van de school en locatieleider van deze vestiging, een goed idee het multiculturele aspect te bevestigen door ouders van leerlingen het gedicht te laten vertalen. Enthousiaste reacties en veel vertalingen waren het resultaat.

Mevrouw Christa den Boer weet bij navraag nog een aantal details toe te voegen, bijvoorbeeld dat de teksten zijn gedrukt op perspex in de vorm van stukken leisteen – ‘leitjes’ die vroeger op scholen werden gebruikt – en aangebracht door het Leidse beletteringsbedrijf Studio America, waarmee de school een connectie had. Verder kon zij de opmerking onder de Hebreeuwse tekst ‘Neef Shmuel Michaeli vertaalde dit gedicht in het Ivriet’ toelichten: de Hebreeuwse vertaling is gemaakt door een neef van een leerkracht, omdat de ouders van de Hebreeuwstalige leerling op de een of

⁵ <http://www.muurgedichten.nl/Poolse%20muurgedichtenwandeling.pdf>

andere manier geen gelegenheid hadden om mee te werken. Verder moet er, volgens haar, op de school nog een map met de oorspronkelijke teksten en een speciaal voor de gelegenheid gemaakte vlag aanwezig zijn.

De Hebreeuwse tekst, met een letterlijke vertaling:

Stof ⁶ , riet, taft	אריג סוף נייר טפטה
Gaas, katoen ⁷ , maar	מלמלה כותנה אך
Leonardo's vleugels vliegen ⁸ niet	כנפי ליאונרדו לא מתרחפים
Engelen komen voor in gedichten	מלאכים נמצאים בשירים
Of op schilderijen waar ⁹ zij	או בתמונות איפה הם
Bewegen zonder beweging	זזים ללא תנועה
Hij maakte de mens open	הוא פתח את האדם
Hij maakte de vogel open	הוא פתח את הצפור
Vergeleek en zag dat het onmogelijk was	השווה וראה שאי אפשר
En toch stof, riet, taft	ובכל זאת אריג סוף נייר טפטה
Gaas, katoen ¹⁰ zijn glad ¹¹	מלמלה כתנה חולקים בין אצבעותיו
tussen zijn vingers	אצבעותיו שזורקות צל על הקיר
Zijn vingers die een schaduw	
werpen ¹² op de muur	

⁶ Het Hebreeuws kent wel een woord dat 'tule' betekent, טיל, maar de vertaler had dit blijkbaar niet paraat en koos voor een woord met een algemenere betekenis.

⁷ Bernlef's 'bombazijn' is een sterke geweven textielstof, geweven uit zijde en kamgaren, of uit katoen en linnen. Alleen dit element 'katoen' is in de Hebreeuwse versie terug te vinden.

⁸ Vlg. het woordenboek van Even-Shoshan: 'vliegen, fladderen, zweven'.

⁹ איפה is het vraagwoord 'waar?', maar het wordt in de spreektaal ook gebruikt met relatieve betekenis: '(de plaats) waar'.

¹⁰ Deze keer is het woord gespeld zonder *waw*, i.t.t. r. 2.

¹¹ Voor de betekenis 'glijden', zoals bij Bernlef, had een vorm in de *hif il* מהליקים misschien meer voor de hand gelegen.

¹² Bernlef's tekst is: 'laten vliegen'. Door te kiezen voor 'werpen' laat de vertaler het element 'vliegen' verloren gaan, terwijl het zo belangrijk is in dit gedicht.

Uit de keuzes die gemaakt zijn bij deze vertaling blijkt dat de vertaler een amateur was, een willekeurige moedertaalspreker van het Hebreeuws. Dat is ook niet zo verwonderlijk, gezien de opzet van het project, om het gedicht door leden van de schoolgemeenschap te laten vertalen. Het is mooi om te zien dat de man die zelf zo'n enthousiast vertaler was – Bernlef vertaalde op grote schaal uit het Zweeds, maar ook uit het Engels, Frans en Duits – op deze bijzondere manier door de Lucas van Leydenschool is geëerd.

